

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

Колісніченко Ірина Володимирівна

УДК 321

**Ідентифікація та типологізація політичної харизми в контексті
політичного лідерства**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К.Д. Ушинського Міністерства науки і освіти України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна,
Південноукраїнський державний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського, завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Денисенко Валерій Миколайович,
Львівський національний університет
ім. Івана Франка, професор кафедри політології

кандидат політичних наук, доцент
Пехник Алевтина Валентинівна,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри соціальних теорій

Захист відбудеться 19.10.2007 о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 513.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 18.09.2007 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Єфтені Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство характеризується високим ступенем нестабільності. З одного боку, це обумовлено особливостями проходження транзитивного етапу розвитку нашої країною. З іншого боку – процесами глобальної трансформації, які також торкнулися України як частини світового співтовариства. Як свідчить історичний досвід, у періоди соціальної нестабільності й суспільних криз значно зростає роль випадкових факторів, які здійснюють вплив на всю суспільну систему. Найчастіше в ролі такої випадковості виступає діяльність тієї або іншої особистості. Як правило, реальний вплив на систему здійснюється не звичайною, середньостатистичною людиною, а такою, яка володіє певними особистими якостями, що виділяють її з інших. До таких людей можна віднести так званих “харизматичних особистостей” – особистостей, наділених незвичайними якостями. Подальший хід історії знаходиться, якщо і не в безпосередньої залежності від такої особистості, то значною мірою модифікується з її допомогою. Причому вчинки харизматичних особистостей досить важко прогнозувати. Тому для стабільної життєдіяльності суспільства необхідно виявляти таких людей, аналізувати і прогнозувати їх вплив на політичний процес. Саме це обумовлює актуальність дисертаційної проблематики.

Термін “харизма” відноситься до основних категорій політичної науки, поряд з такими поняттями як влада, легітимність, політичний конфлікт й ін. У той же час “політична харизма” – одна з тих категорій, дискусії про яку йдуть практично постійно: тоді як одні вчені плідно застосовують дане поняття в дослідженнях сучасних політичних процесів, інші говорять про неадекватність і недоцільність його використання. Сучасна наука дотепер практично не приділяла уваги проблемі політичної харизматичної ідентифікації. Вивчення цього аспекту дозволило б висвітлити можливі напрямки діяльності політичної харизматичної особистості і передбачати наслідки політичної харизматичної активності та алгоритм поведінки її джерел.

Тема дисертаційного дослідження представляє особливу актуальність для України сучасного періоду, оскільки проблема політичної харизми тісно співвідноситься з питаннями соціально-політичних змін і інновацій, створення нових інститутів, а також проблемою підтримки політичного порядку, надання йому значимості й легітимності. У цьому зв'язку привертає увагу той факт, що хоча в Україні поняття “політична харизма”, “політичний харизматичний лідер” користуються популярністю, проте вони ввійшли, скоріше, в публіцистичний обіг ніж в науковий. В вітчизняній політичній науці тема політичної харизми практично загалом випадає з наукового дискурсу. Вживання поняття “політична харизма” широким колом громадськості звело його до ринкового синоніма популярності, чарівності особистості. У цілому, в українській політичній науці проблематика політичної харизми недостатньо розроблена (у порівнянні зі світовою): відсутній

загальний аналіз найбільш впливових і перспективних концепцій харизми, розроблених у світовій політології, не обговорюється можливість їх застосування в аналізі української політичної реальності. Ці обставини призводять до того, що термін “харизма” втрачає політологічний зміст, піддається сумніву його цінність і теоретична значимість.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена існуючою потребою в систематизації наявних знань про політичну харизму, необхідністю проведення політологічного теоретичного аналізу даної категорії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає науково-дослідницькій темі кафедри політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського “Економічні та соціально-політичні механізми модернізації України” (№ держреєстрації 0101U000755), одним з виконавців якої є дисертант.

Метою дослідження є проведення теоретико-практичного аналізу політичної харизми як категорії політології, в ракурсі діяльності політичного лідера, визначення сутності, умов становлення та діяльності харизматичного лідерства. Дана мета потребує вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- виділити найбільш впливові і перспективні трактування категорії “політична харизма”;
- оцінити сучасний стан і перспективи розвитку проблематики політичної харизми в політичній науці;
- дослідити формування харизматичної особистості;
- охарактеризувати типи харизматичної ідентичності;
- проаналізувати природу та виділити головні ознаки харизматичного політичного лідера;
- проаналізувати моделі політичної дії харизматичного лідера;
- дослідити вплив політичної харизми на суспільний устрій в державі.

Об'єктом дослідження є політичне лідерство як складова політичного процесу.

Предметом дослідження є ідентифікація політичної харизматичної особистості в аспекті формування та діяльності політичного лідера.

Методи дослідження. Рішення поставлених у дисертації завдань вимагає комплексного використання як загальнонаукових методів, так і спеціальних методів політології й суміжних наук.

У ході дослідження були використані наступні спеціальні методи:

- системний аналіз, який застосовувався при вивченні взаємодії харизми, держави, влади, мас;
- порівняльний аналіз, який був використаний для виявлення загальних закономірностей і національних особливостей формування харизматичного лідера;
- метод структурно-функціонального аналізу застосовувався з метою визначення функцій політичного лідера в системі політичної влади;

– інституціональний підхід був зорієнтований на дослідження інститутів, через які політичний лідер здійснює свою діяльність.

Міждисциплінарність обраної проблеми обумовила застосування дослідницьких методів наук, суміжних із політологією:

– порівняльно-історичного, який використовувався для порівняння проявів політичної харизми на сучасному етапі розвитку світової цивілізації та в історичному минулому;

– психологічного, який використовувався для визначення психологічних ознак харизматичної особистості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступних основних положеннях.

Дане дослідження є одним з перших в українській політології, в якому розглядається багатовимірною категорія “політична харизма”, включаючи проведення теоретичного аналізу основних концепцій політичної харизми, розроблених у зарубіжній політології. На основі теоретичного аналізу й узагальнення матеріалу з проблеми політичної харизми запропонована систематизація накопиченого у світовій політології досвіду постановки й вирішення проблеми політичної харизми.

На основі аналізу і порівняння різних концепцій видатних особистостей, а також зіставлення ідей харизматичної і пасіонарної особистості визначено зміст поняття “харизматична особистість” та виділені її основні компоненти. Харизматична особистість визначається як особистість, що володіє реальними або приписаними їй надзвичайними якостями, винятковою обдарованістю, богообраністю в тій або іншій сфері людської діяльності. Змістовна сторона харизматичної особистості визначається унікальним сполученням внутрішньоособистісних якостей (успішності, цілеспрямованості або креативності в діяльності, активності, інтелектуальності й зовнішнього вигляду) та позаособистих показників (наявність adeptів, команди, послідовників).

Виявлено і проаналізовано способи ідентифікації харизматичної особистості. Виділено дві умови, які формують харизматичну ідентичність: раціональне й ірраціональне, відповідно існують харизма за народженням (природжена) і харизма з необхідності (штучна). Виділено основні способи ідентифікації харизматичної особистості: трансляційний (функціональний); евристичний (креативний); трансформаційний спосіб.

Обґрунтовано, що при трансформаційному способі особистість знаходить харизматичну ідентичність через зміну, трансформацію суспільної системи, при цьому отриманий стан системи обов'язково є новим, що відрізняє “харизматика-трансформатора” від “харизматика-модернізатора”.

Запропоновано типологію харизматичної ідентичності на основі виділення характеру впливу особистості на громадське життя. На основі аналізу наявних у науці типологій виділяються п'ять базових типів харизматичної ідентичності: харизматик-месія, харизматик-мілітарист, харизматик-популіст, харизматик-інтелігент, харизматик-маргінал. Харизматик-месія – тип

харизматичної ідентичності носія харизми за народженням та вододіючого пасіонарністю; харизматик-мілітарист – тип харизматичної ідентичності, який проявляється у військовому середовищі і спрямований на ендегенне руйнування; харизматик-популіст є найбільш конфліктним типом харизматичної ідентичності і носієм штучної харизми; харизматик-інтелігент – тип харизматичної ідентичності штучного характеру та діючий в гуманітарній сфері суспільства; харизматик-маргінал – це тип харизматичної ідентичності, актуалізованої в граничному соціальному середовищі або в час граничної екзистенціальної ситуації.

Виявлено специфіку харизматичної ідентичності політичного діяча в сучасному світі й обґрунтовано тезу про штучний характер політичної харизми особистості. Харизматична ідентичність політичного діяча в сучасному світі найчастіше є штучним феноменом і складається на основі сучасних політичних технологій з використанням розробок в галузі політичного консалтингу, PR-технологій, імеджелогії. Політична харизма сприяє трансформації політичній, а потім соціальної системи суспільства за допомогою процесу інституалізації створених харизматичною особистістю суспільних і політичних органів.

Обґрунтовано, що особливістю сучасних українських харизматиків є те, що вони в більшості випадків виходять з групи еліт. Більшість особистостей в Україні, що представляють себе в якості харизматиків, – це харизматики, які створені штучно за допомогою спеціальних технологій. В Україні в якості харизмостворюючих домінують три сфери суспільства – політична, військова та релігійна. Проаналізовано, що зміна суспільно-політичної ситуації вимагає від харизматичної особистості зміни вектора діяльності, при цьому роль харизматика збільшується в ситуаціях соціально-політичної нестабільності і невизначеності.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і результати даного дослідження можуть бути використані для вирішення теоретичних і методологічних проблем, що стосуються перспектив формування певного типу політичного лідерства в державі. Висновки та основні положення дисертації можуть бути використані у викладанні загального курсу політології, конфліктології, державного управління, соціології і спецкурсів. Дослідження феномену політичної харизми дає можливість розширити зміст наукових і навчальних дисциплін: теорії політики, політичного менеджменту, порівняльної політології, спецкурсів з політичного лідерства, політичної психології та ін., а також суміжних дисциплін: соціології політики, соціології релігії, культурології, антропології та інш.

Висновки дисертаційного дослідження можуть стати передумовою для подальшого аналізу окремих проблем, формування та діяльності політичних лідерів, а також для вивчення цієї проблематики з позицій міждисциплінарного підходу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: “Управління адміністративно-політичною діяльністю у сфері захисту прав і свобод громадян та забезпечення

правопорядку” (м. Одеса, 2005 р.), “Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства (Одеса, 2006 р.), “Соціально-економічні, політичні і культурні оцінки та прогнози на рубежі двох тисячоліть” (Тернопіль, 2006 р.), “Революція в освіті: глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє” (Одеса, 2007 р.), “Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку” (Одеса, 2007 р.).

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри політичних наук Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (2004-2007 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені в 4 статтях, які надруковані в наукових виданнях, визначених ВАК України фаховими з політології.

Структура і обсяг роботи. Структура дисертації відповідає меті і завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків і списку використаних джерел, який включає 214 найменувань (14 сторінок). Загальний обсяг дисертації 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, характеризується сучасний стан розробки досліджуваної проблеми, сформульовані мета та завдання роботи, наукова новизна і практичне значення, методи дослідження, визначена структура роботи.

В **першому розділі “Методологічна ідентифікація харизматичної особистості”** дається аналіз наукової розробки понять харизма, політична харизма, аналізуються визначні характеристики харизматичної особистості, її ідентифікація.

У **підрозділі 1.1 “Ступінь наукової розробки поняття “політичної харизми”** розглядаються різноманітні наукові підходи та концепції, які пояснюють сутність та природу політичної харизми. Поняття харизма застосовується в багатьох гуманітарних науках (політології, соціології, антропології, історії, психології, культурології й ін.), а відповідно, специфіка, характерна для даних галузей знання, нерідко накладає закономірний відбиток на визначення і уявлення про сутність поняття “політична харизма”.

Ще античні філософи Платон та Аристотель прагнули виявити джерело появи цієї божественної якості. Мислителів епохи Відродження також цікавили “великі особистості” (Н. Макіавеллі, Дж. Віко). У новоєвропейській філософії вивчення харизматичної особистості одержало свій подальший розвиток в працях Т. Гоббса та Б. Спінози. Представниками німецької класичної філософії (Г. Гегелем, І. Кантом, Л. Фейєрбахом) були виділені етіологічні підстави діяльності так званих “історичних людей”, “всесвітньо-історичних особистостей”. У посткласичній філософії (інтуїтивізмі, екзистенціалізмі) також існував інтерес до сутності й діяльності “видатних” особистостей. Зокрема, А. Бергсон, В. Дільтей, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет відзначали наслідки дієвої активності “великих особистостей”, “надлюдини” та ціннісні орієнтації “надлюдини”.

Більш пізня наукова традиція намагалася протиставити “геніальних”, “видатних особистостей” їх оточенню і послідовникам, і через призму їхньої взаємодії виявити причини, цілі дієвої активності “геніїв” (Г. Лебон, Н. Михайловський, Г. Тард,), які здійснили спробу визначення механізму реалізації геніальності в таких особистостях.

Дослідженням внутрішнього світу “видатної особистості” з позицій психології займалися Г. Лассуел, Ч. Ломброзо, Р. Міхельс, які особливу увагу приділяли так званим “великим руйнівникам”. Представники психоаналітичного (психодинамічного або мотиваційного) підходу аналізуючи “геніальну”, харизматичну особистість (Т. Адорно, Л. Берковіц, А. Ватерман, А. Джордж, Дж. Доллард, Дж. Марсія, З. Фрейд, Е. Еріксон та ін.) вказують на необхідність пошуку причин появи таких особистостей у специфічних особливостях психіки особистості.

Марксизм приділяв значну увагу аналізу діяльності видатної особистості, зокрема, розгляду ролі особистості в історії тільки крізь призму їх залежного становища відносно волі мас.

М. Вебер аналізував роль харизматичної особистості в історії людства. Саме він вперше ввів в науковий обіг поняття “харизма” в роботі “Господарство та суспільство”, де були закладені концептуальні положення теорії харизматичної особистості, вивчені причини й наслідки її реалізації, її взаємовідносини з іншою частиною соціуму.

Представники структурно-функціонального підходу (Р. Мертон, Т. Парсонс, Е. Вінер; У. Фрідланд та ін.) розглядали харизматичну особистість через її протиставлення суспільству. Трактуючи людське суспільство як ієрархічну структуру, вони відводили харизматичній особистості власне, унікальне місце.

Вивчення харизми як основи для пояснення широкомасштабних соціальних змін поєднується із проблематикою досліджень модернізації й політичного розвитку в екс-колоніальних “нових державах” (роботи Д. Петера, І. Уоллерстайна, С. Ліпсета), які приписують харизматику здійснення особливих позитивних соціальних функцій.

Конфліктологи цікавляться кореляцією між соціальною нестабільністю і активністю харизматичної особистості (Р. Дарендорф, В. Авксентьев).

Ж. Блондель, М. Берні, Ю. Мілованов, С. Московічі, В. Шеїнов, П. Штомпка, А. Шлезінгер виявляють цільову спрямованість поведінки харизматичної особистості та її відмінних ознак. Дж. Ландрам виділяє основні механізми прояву харизми, Я. Кершоу зазначає умови виникнення і наслідки прояву харизми, Л. Повель і Ж. Бержье досліджують у своїй роботі “Ранок магів” так звану демонічну особистість, що має безпосереднє відношення до розгляду зазначеної у дисертації проблеми.

Прихильники теорії еліт (Е. Дженнінг, Ч. Міллс, Г. Моска, В. Парето) звертають пильну увагу на проблеми діяльності харизматиків у групі еліт.

Істотний внесок у розробку проблеми політичної харизми зробив Е. Шилз. Його стаття “Харизма, порядок та статус” змінила розуміння даного поняття, викликавши велику кількість рецензій і публікацій за цією темою.

Деякі науковці наполягають на неможливості феномену щирої харизми в сучасній політиці, а відповідно, на неадекватності даної категорії для аналізу сучасних політичних процесів. Вони пропонують використовувати поняття “псевдохаризма” (роботи К. Левенштейна, І. Бенсмана та М. Гайванта, Р. Глассмана, У. Сватоса, Р. Лінга та ін).

Етичні проблеми харизматичного лідерства, критика “секулярної” категорії “політична харизма” переважно здійснюється в роботах теоретиків “релігійного” підходу (К. Фрідріх, Д. Еммет, П. Халей та ін.), які критикують розширення, виведення споконвічно теологічного поняття за межі сфери релігії, а також байдужність до питань духовності чи моральності харизматичного лідерства.

Психоаналітичний напрямок розглядає прояви феномену політичної харизми як патологічне явище: вивчаються несвідомі механізми зв'язку мас і вождів у тоталітарних режимах, на психологічних (невротичних) особливостях особистості харизматичних вождів і їх послідовників, на процесах формування масових психозів, комплексів і страхів.

Інтерес представляють декілька систематичних досліджень з проблематики політичної харизми й харизми в цілому (роботи Б. Басса, І. Бенсмана й М. Гайванта, Р. Бендікса і Г. Рота, Дж. Конгера, Ч. Ліндблома, Е.-Р. Вінера та інш.).

В цілому наукова розробка проблеми політичної харизми, в першу чергу, пов'язана з концепцією М. Вебера. Більшість підходів до пояснення феномену харизми, розроблених надалі, будуються за принципом модифікації, розвитку або критики веберовського трактування цієї категорії.

У вітчизняній політології тема політичної харизми залишається за рамками наукового аналізу, що спричинило практично повну відсутність досліджень по даній проблемі. Як правило, у вітчизняній науці проблематика політичної харизми розглядається або в рамках історії соціології (а саме, у контексті веберовської типології панування), практично без обговорення питання про цінності категорії “харизма” для аналізу сучасного (зокрема, українського) політичного процесу. Або ж харизма розцінюється лише як соціально-психологічне поняття, цінність якого для політології існує лише відносно феномена нацизму, тоталітаризму і релігійних сект.

Таким чином, різноманітні концепції та підходи систематизуються за відповідними напрямками: релігійний, функціональний, героїко-месіанський, концепції псевдохаризми, а також плюралістичні концепції. Аналіз цих підходів, дає можливість сказати, що кожний з них будується на різних аксіоматичних посилках відносно феномену харизми і політичного простору. Відповідно, кожен дослідницький підхід до проблеми харизми має свої евристичні можливості, методи дослідження, наповнення даної категорії, характерні переваги й обмеження. Важливим є те, що

кожний з цих підходів пропонує своє рішення і спосіб використання категорії харизма по відношенню до сучасних політичних процесів.

У підрозділі 1.2 “Сутність та характерні ознаки політичної харизматичної особистості” аналізуються специфічні риси харизматичної особистості, її формування та фактори, які впливають на цей багатограний та багатовекторний процес, тобто визначаються способи ідентифікації харизматичної особистості. Даний аналіз дає можливість зробити висновок, що більшість вивчених концепцій ідентифікації є концептуально розмитими, тому автор пропонує свою класифікацію:

1) трансляційний спосіб ідентифікації – особистість виконує трансляційну функцію, яку визначило їй суспільство. Даний спосіб властивий більшості історичних харизматичних особистостей. Така особистість не здатна на кардинальну зміну системи. Вона є лише виконавцем системних вимог. Такий спосіб ідентифікації властивий штучним харизматам.

2) Евристичний (креативний) спосіб ідентифікації – особистість модернізує суспільство, пропонує щось нетипове, нове (іноді не обов'язково модернізаторське) в боротьбі із суспільством. Головною особливістю такої ідентифікації є те, що не завжди харизматик знаходить визнання і прийняття в суспільстві.

3) Трансформаційний спосіб харизматичної ідентифікації в багатьох проявах схожий з першою моделлю. Основне розходження між ними полягає в тому, що харизматик-трансформатор не є сліпим знаряддям в руках мас. Харизматик, що обрав даний механізм ідентифікації, серйозно змінює систему. Однак ці зміни, скоріше, екстенсивні на відміну від інтенсивних, властивих, наприклад, креативному механізму ідентифікації харизматичної особистості.

Тобто, харизматична особистість визначається як особистість, що має реальні або приписувані їй надзвичайні якості, володіє винятковою обдарованістю в тій або іншій сфері людської діяльності. Змістовна сторона харизматичної особистості визначається унікальним поєднанням внутрішньоособистісних якостей (успішності, цілеспрямованості або телеологічності, креативності в діяльності, інтелектуальності й зовнішнього вигляду) і позаособистісних показників (наявність адептів, команди, послідовників). Виділяються два джерела, які формують харизматичну ідентичність: раціональне й ірраціональне, відповідно існують харизма за народженням (вроджена) і харизма за необхідністю (штучна).

У Розділі 2 “Значення та роль харизматичного політичного лідера в політичному процесі” проводиться аналіз взаємозв'язку та взаємовпливу наявності харизми у політичного лідера та його діяльності у політичному процесі.

У підрозділі 2.1 “Типи харизматичної ідентичності” визначаються та характеризуються типи харизматичної ідентичності. В науковій літературі типи харизматичної ідентичності практично не досліджені. Тим часом, їх виявлення й аналіз представляється досить актуальним, тому що таке вивчення дозволить зрозуміти природу харизматичної ідентифікації особистості, виділити напрямки можливої еволюції харизми, а це дозволить правильно визначити вектор

розвитку політичних процесів за допомогою активності потенційних харизмоносців. У даному дослідженні під типом ідентичності харизматичної особистості розуміється тотожність особистості, що має у своїй структурі властивості, які кваліфікуються як харизматичні, тому або іншому ідеальному типу, зразку, що обирається нею в процесі політичної соціалізації. В даному аспекті аналізуються підходи Р. Такера та І. Штайрера.

Дисертант виділяє наступні типи ідентичності харизматичної особистості, виходячи зі сфер життя суспільства: харизматик-месія; харизматик-мілітарист; харизматик-популіст; харизматик-інтелігент; харизматик-маргінал. Дані типи ідентичності в абсолютній більшості випадків перебувають в еkleктичній взаємодії, і майже ніколи не буває чистих типів харизматичної ідентичності. Тобто йде мова про так звані “ідеальні типи”.

У підрозділі 2.2 “Політична харизма в контексті теорій та класифікацій політичного лідерства” розглядаються процеси, умови та можливості формування політичного харизматичного лідера, аналізується взаємозв’язок типу політичного лідера і можливості прояву політичної харизми. В даному аспекті вивчаються різноманітні класифікації політичного лідерства (зокрема, Ж. Блонделя, А. Блаженного, В. Парето, В. Хагемана, Е. Дженінгса, С. Хука, Р. Такера, Мк. Г. Берні, Р. Джексона і С. Розберга, М. Брауна, Є. Вятра, С. Алфанова), у тому числі й так звані концепції “нового лідерства”. Акцентується увага на аналізі харизматичного типа лідерства (зокрема, концепції М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Е.-Р. Вілнера, Т. Оммена, Й. Штайрера, О. Нойбергера та ін.).

Визначаються умови та етапи харизматичного процесу відповідно до тієї або іншої концепції харизматичного типу лідерства. Результатом даного аналізу є визначення основних складових харизматичного панування:

- лідерство харизматичне, поряд із традиційним і раціонально-правовим, є складовою частиною політичної культури сучасного суспільства.
- феномен лідерства як “божественний дарунок” закладений у самій природі людини й проявляється у всіх сферах громадського життя;
- визначальні фактори, що формують харизму, такі як високий авторитет лідера, його компетентність, цілеспрямованість, неабиякі організаторські здібності, відповідальність тощо, стають надбанням і відмінною рисою сучасного політичного лідера;
- особа, яка володіє харизматичною силою влади, завжди зіштовхується з дилемою: використати силу своєї мотивації на благо людям або зловживати нею;
- харизматична влада найчастіше ірраціональна, а тому може обернутися трагедією як для носія харизми, так і для суспільства в цілому;
- в політиці харизматична влада іноді породжує культ особистості та раболіпство;
- наявність позитивних якостей людської природи як “божественного дарунка” є домінантою у визначенні владних відносин, але реалізувати подібний дарунок людина може тільки в процесі

комунікативного спілкування;

– наявність харизми в політиці є феноменом політичної влади.

У підрозділі 2.3 **“Основні моделі політичної дії харизматичного лідера”** акцентується увага на загальних моделях поведінки політичного лідера, який володіє політичною харизмою. Для даного дисертаційного дослідження важливим питанням є співвідношення категорії “харизма” з теоріями політичного процесу, з основними моделями політичної діяльності. Теоретичний аналіз категорії політичної харизми, виявлення специфіки даної форми харизми, припускає обговорення питання про специфіку політичного простору як такого. В свою чергу, це має вихід на вивчення питання про співвідношення категорії “харизма” з основними теоріями політичного лідерства, розумінні ролі особистості та мас у політичному процесі тощо. Визначається, що необхідно відмовитися від спрощеної схеми відносин між всіма учасниками харизматичної політичної діяльності, визнаючи конфліктність, неочевидність та взаємозалежність відносин між ними.

Побудова моделі політичної харизми залежить не тільки від того, кому – лідеру або його послідовникам – приділяється центральна роль у харизматичних відносинах, але й від розуміння ролі мас у політичному процесі в цілому. Тут також можна виділити дві діаметрально протилежні позиції – умовно, це “елітарна” та “популістська”. Відповідно до першої позиції, сама технологія виробництва влади створює специфічну процедуру залучення народних мас у політичну діяльність, які періодично перетворюються в електорат і беруть участь у голосуванні, і є у цьому випадку, матеріалом для маніпулювання. В рамках популістського підходу розвивається протилежна доктрина: основна увага приділяється будь-яким об'єднанням, які висловлюють інтереси різних верств громадського суспільства (політичні партії, добровільні асоціації, економічні інститути й ін.) і являють собою, по суті, проміжні ацени політичної участі. Подібним чином можна диференціювати моделі політичної харизми: в одних випадках активність є пріоритетом лідера, який маніпулює масами; в інших – головними є потреби мас, залежність вождя від проблем своїх послідовників і т.п.

У Розділі 3 **“Особливості реалізації можливостей політичного харизматичного лідера в сучасному політичному процесі”** розглядаються взаємовідносини носія політичної харизми з учасниками сучасного політичного процесу. Крім того, аналізується застосування методів та засобів харизматичної пропаганди задля успіху діяльності політичного лідера у тому або іншому типі суспільства.

У підрозділі 3.1 **“Вплив політичної харизми на мотивацію учасників сучасної політичної діяльності”** акцентується увага на вивченні питання про основних учасників харизматичної політичної діяльності, що актуалізує цілий комплекс проблем, а саме: кого вважати основними учасниками харизматичного політичного процесу; яка мотивація їх політичної поведінки; характер відносин між даними учасниками (конфліктність, збіг, солідарність інтересів, пріоритетність і т.п.); яка специфіка сучасної форми політичної харизми й ін.

Визначається, що наявність харизми в політиці є сприяючим фактором при просуванні ним тих або інших цілей. Політик повинен бути харизматично обдарованим, щоб заручитися схваленням плебісциту, організувати пасивну масу, надихати своє оточення. Необхідні екстраординарні якості харизматика, який завдяки ним створює впевненість у правильності й справедливості політичного порядку, необхідності проведення тієї або іншої політики, у тому числі в умовах неминучого опору його діям з боку незацікавлених сторін.

Таким чином, справжній політик (політичний лідер) за покликанням, не тільки усвідомлює довільність і безумовність вибору своїх цінностей, своєї справи, але й реально відчуває свою відповідальність за всі наслідки своєї діяльності. Ціннісна нейтральність приводить до покладання всієї ваги відповідальності на політика, який повинен усвідомлювати, що до негативних наслідків веде не харизма сама по собі, а сама людина, яка вільно обирає систему цінностей. Ефективність керування лідером забезпечують такі якості: ірраціональність / раціональність, що припускає не афект, а відданість справі; почуття відповідальності і формальна раціональність (здатність із внутрішньою зібраністю і спокоєм піддатися впливу реальностей). Вибір даних якостей визначає наявність протилежних моментів, однак саме таке поєднання є забезпеченням найбільшої ефективності керування.

У підрозділі 3.2 “Роль харизматичної пропаганди в політичному процесі” аналізується питання застосування пропаганди заради висвітлення або створення політичної харизми. Для досягнення особистістю, політичним рухом, державою статусу харизми необхідна пропаганда, що поширює в масах ідеологію суспільних сил. Принципи харизматичної пропаганди зводяться до наступного: формування міфологічної свідомості; створення ілюзорного досвіду, що було схованою пропагандою панівного класу; насадження духу конформізму; експлуатація емоцій й інстинктів; відволікання мас від соціальної активності; створення спрощених “версій життя”; культивування ідолопоклонства.

Робиться висновок, що ці ідеологічні прийоми використовувалися з давнини і не втратили свою дієвість і сьогодні, хоча сучасні технічні досягнення і процеси глобалізації значно трансформували систему пропаганди, що складалася протягом століть.

Підбиваючи підсумок вищевикладеному, варто зробити наступні висновки:

- 1) відмінною рисою харизматичної пропаганди є те, що вона органічно пов'язана з основними характеристиками самої харизматичної особистості, харизматичного лідера;
- 2) лідер опирається на міфологізовані уявлення, яким він повинен бути, і домагається домінуючої в суспільстві модифікації цього міфу.
- 3) для кожної особистості можна винайти харизматичний прийом, що дозволить створити ілюзію володіння харизмою у даного індивіда. Однак варто підкреслити, що пропаганда самої харизматичної особистості – це її позиція, підхід і рішення;

4) пропаганда може існувати без харизматичної особистості, але харизматична особистість не може реалізувати себе без пропаганди в політичних масштабах – харизма залишиться невиявленою. Якщо це так, пропаганда для харизматичної особистості – це специфічний комплекс прийомів, які впливають більшою мірою на підсвідомість, ніж на розум.

У висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що категорія “політична харизма” є однією із самих дискусійних категорій у політичній науці. З одного боку, варто визнати, що в минулому проблема харизми мала більше значення для політології. З іншого боку, незважаючи на критику, якій піддається категорія політичної харизми, вона продовжує використовуватися в політологічних дослідженнях. Складність і багатомірність самого феномену харизми спричиняється багатогранністю категорії політичної харизми, а також пояснює той факт, що в політологічній теорії відсутнє і принципово неможливе єдине загальновизнане трактування даного поняття. У підсумку, постійно відбуваються спроби пояснення феномену харизми, тривають пошуки теоретичного й операціонального визначення даної категорії.

В ході дисертаційного дослідження виділені основні характеристики категорії “політична харизма”. Харизма – це здатність впливати на інших людей, на їхні рішення, вести їх за собою. Це набір комунікативних навичок людини, яка вибудовує систему взаємовідносин так, що громадськість кориться їй беззаперечно. Під псевдохаризматичністю розуміється поведінка політичних лідерів, які досягли певних успіхів завдяки особистісному впливу і тому легко йдуть на те, щоб оголосити свої досягнення результатом харизми. Тобто, харизматичний лідер впливає на своїх послідовників ірраціональним шляхом.

Варто зазначити відсутність прямого твердого зв'язку між екстраординарними ситуаціями й появою харизми. Харизма з'являється не тільки в екстраординарних умовах; екстраординарні ситуації варто віднести до числа факторів, які сприяють появі й підтримці політичної харизми. Таким чином, харизма можлива в будь-якому суспільстві; як в екстраординарних, так й у стабільних соціально-політичних ситуаціях. Категорія харизма має евристичну цінність як для вивчення революцій, інновацій, так й у плані пояснення звичайних політичних процесів, феномену політичної влади в цілому.

Можна констатувати наявність динамічного аспекту проблеми харизми: харизма являє собою процес, а не застиглий стан. Створення політичної харизми має специфіку залежно від стадії харизматичного політичного процесу; стабільності суспільства, серйозних політичних змін; від близькості лідера до влади (володіння лідером харизмою до досягнення влади або ж її придбання при занятті посади); різні способи використання політичної харизми для підтримки влади і, навпаки, влади для підтримки харизми.

Проблема політичної харизми може розглядатися стосовно як особистостей, так і політики й влади в цілому до окремих владних структур, інститутів, посад, цінностей й ін. Виходячи з того, що політичний простір є багатомірним, багаторівневим, політична харизма проявляє себе диференційовано. Можливе існування різних форм харизми: концентрована, інтенсивна харизма і харизма ослаблена, дисперсна; харизма щира і рутинізована.

Категорія харизми є адекватною для аналізу сучасних політичних процесів. Специфіка сучасної форми політичної харизми є результатом зміни політичного простору (революція телекомунікацій, професіоналізація політики, масова демократія й ін.), зокрема: наявність штучних, створених елементів (цілеспрямовані, професійні дії по створенню, підтримці, розвінчанню й рутинізації харизми); посилення ролі організаційного, бюрократичного аспекту проблеми харизми; зміна ролі харизматичного лідера, його управлінського апарату і мас в харизматичному політичному процесі; посилення ролі ЗМІ в даному процесі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Колисниченко І.В. Зарождение понятия “харизма” и его современное толкование // Наукове пізнання. – 2005. – № 1(15). – С. 71-76.
2. Колисниченко І.В. Взаимозависимость типов легитимности власти и характера политического режима (по работам М. Вебера) // Перспективи. – 2005. – № 3 (31). – С. 54-60.
3. Колісниченко І.В. Природа та концептуальні проблеми розуміння політичної харизми // Наукове пізнання. – 2006. – № 1 (17). – С. 90-95.
4. Колісниченко І.В. Основні риси політичної харизми особистості // Перспективи. – 2006. – № 2. – С 32-38.

АНОТАЦІЯ

Колісниченко І.В. Ідентифікація та типологізація політичної харизми в контексті політичного лідерства. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2007.

Дане дослідження є одним з перших в українській політології, в якому розглядається багатомірна категорія “політична харизма”, включаючи проведення теоретичного аналізу основних концепцій політичної харизми, розроблених у зарубіжній політології. На основі теоретичного аналізу й узагальнення матеріалу по проблемі політичної харизми запропонована систематизація накопиченого у світовій політології багатого досвіду постановки й вирішення проблеми політичної харизми.

На основі аналізу і порівняння різних концепцій видатних особистостей, а також зіставлення ідей харизматичної і пасіонарної особистості визначено зміст поняття “харизматична особистість” та виділені його основні компоненти. Виявлено і проаналізовано способи ідентифікації харизматичної особистості. Запропоновано типологію харизматичної ідентичності на основі виділення характеру впливу особистості на громадське життя. Виявлено специфіку харизматичної ідентичності політичного діяча в сучасному світі й обґрунтовано тезу про штучний характер політичної харизми особистості. Обґрунтовано, що особливістю сучасних українських харизматиків є те, що вони в більшості випадків виходять з групи еліт.

Ключові слова: харизма, політична харизма, харизматична особистість, політичний лідер, харизматичне лідерство.

АННОТАЦІЯ

Колисниченко І.В. Идентификация и типологизация политической харизмы в контексте политического лидерства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2007.

Данное исследование является одним из первых в украинской политологии, в котором рассматривается многоплановая категория “политическая харизма”, включая проведение теоретического анализа основных концепций политической харизмы, разработанных в зарубежной политологии. На основе теоретического анализа и обобщения материала по проблеме политической харизмы предложена систематизация накопленного мировой политологией опыта постановки и решения проблемы политической харизмы.

На основе анализа и сравнения разных концепций, а также сопоставления идей харизматической и пассионарной личности определено содержание понятия “харизматической личности” и выделены ее основные компоненты. Харизматическая личность определяется как личность, которая обладает реальными или приписанными ей сверхъестественными качествами, исключительной одаренностью, богоизбранностью в той или иной сфере человеческой деятельности. Содержательная сторона харизматической личности определяется уникальным сочетанием внутриличностных качеств (успешности, целенаправленности или креативности в деятельности, активности, интеллектуальности и внешнего вида) и внеличностных показателей (наличие адептов, команды, последователей).

Выявлены и проанализованы способы идентификации харизматической личности. Выделены условия, которые формируют харизматическую идентичность: рациональные и иррациональные, соответственно существует харизма по рождению (врожденная) и харизма по необходимости

(искусственная). Выделяются основные способы идентификации харизматической личности: трансляционный (функциональный); эвристический (креативный); трансформационный способ.

Обосновывается, что при трансформационном способе личность находит харизматическую идентичность через замену, трансформацию общественной системы, при этом полученное состояние системы необязательно будет новым, что отличает “харизматика-трансформатора” от “харизматика-модернизатора”.

Предложена типология харизматической идентичности на основе выделения характера влияния личности на общественную жизнь. На основе анализа имеющихся в науке типологий выделяются пять базовых типов харизматической идентичности: харизматик-мессия, харизматик-милитарист, харизматик-популист, харизматик-интеллигент, харизматик-маргинал. Харизматик-мессия – тип харизматической идентичности носителя харизмы по рождению и владеющего пассионарностью; харизматик-милитарист – тип харизматической идентичности, который проявляется в военной среде и направленный на эндогенное разрушение; харизматик-популист является наиболее конфликтным типом харизматической идентичности и является носителем искусственной харизмы; харизматик-интеллигент – тип харизматической идентичности искусственного характера и действующий в гуманитарной сфере общества; харизматик-маргинал – это тип харизматической идентичности, которая проявляется в пограничной социальной среде или во время пограничной экзистенциальной ситуации.

Выявлена специфика харизматической идентичности политического деятеля в современном мире и обосновано тезис об искусственном характере политической харизмы личности. Харизматическая идентичность современного политического деятеля в современном мире чаще всего является искусственным феноменом и формируется на основе современных политических технологий с использованием разработок в области политического консалтинга, PR-технологий, имеджелогии. Политическая харизма способствует трансформации политической, а потом и социальной системы общества при помощи процесса институализации созданных харизматической личностью общественных и политических органов.

Обосновано, что особенностью современных украинских харизматиков является то, что, как правило, они появляются и формируются из элитарных групп. Большинство данных личностей в Украине, которые считают себя харизматиками, – это харизматики, созданные искусственным путем при помощи разнообразных специальных технологий. В Украине в качестве харизмосоздающих доминируют три сферы общества – политическая, военная и религиозная. В работе определяется, что изменение общественно-политической ситуации требует от харизматической личности изменения вектора деятельности, при этом роль харизматика увеличивается в ситуациях социально-политической нестабильности и неопределенности.

Ключевые слова: харизма, политическая харизма, харизматическая личность, политический лидер, харизматическое лидерство.

SUMMARY

Kolisnichenko I.V. Authentication and typology political charisma in context of political leadership. - Manuscript.

Dissertation on competition of scientific degree of candidate of political sciences on specialty 23.00.02 are political institutes and processes. – Odessa National Law Academy. – Odessa, 2007.

This research is one of the first in Ukrainian political science, in which a category is examined “political charisma”, including conducting of theoretical analysis of basic conceptions of political charisma, developed in foreign political science. On the basis of theoretical analysis and generalization of material on the problem of political charisma systematization of the experience of raising and decision of problem of political charisma accumulated by world political science is offered.

On the basis of analysis and comparison of different conceptions and also comparisons of ideas of charismatic and passionariness personality are certain maintenance of concept of “charismatic personality” and its basic components and methods of authentication of charismatic personality are selected. The specific of charismatic identity of political figure is exposed in a modern world and a thesis is grounded about not real character of political charisma of personality. It is determined in work, which the change of social and political situation requires from charismatic personality of change vector of activity, here the role of charismatic leader is multiplied in the situations of social-political instability and vagueness.

Keywords: charisma, political charisma, charismatic personality, political leader, charismatic leadership.